

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

**СКЛАДНІ ПИТАННЯ
ВУЗІВСЬКОГО КУРСУ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Навчальний посібник

Кривий Ріг
2002

3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І.Пенгілюк: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000.
5. *Непийвода Н., Непийвода Ф* Хто слово знає, той долю має: Практикум з української мови у 22-х ситуаціях // Українська мова та література, 21-24 червня 1999 р.
6. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова. 5-11 класи. (Укл. Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Новосьолова В.І.)//Дивослово – 2001. – № 8.
7. *Скалкин В.Л.* Обучение диалогической речи (на материале английского языка): Пособие для учителей. – К.: Рад. шк., 1989.

В.В.Явір, проф., канд. філол. наук

Про одну з особливостей міжреченнєвого зв'язку в творі Т.Осьмачки "Ротонда душогубців"

Нашу увагу привернули деякі особливості поєднання речень у межах складного синтаксичного цілого (ССЦ) на основі інтегративно-кумулятивного зв'язку в тексті твору "Ротонда душогубців".

Під кумулятивною інтегрованістю у мовознавстві розуміють структурно-смыслову цілісність двох чи більше одиниць внаслідок їх поєднання за допомогою певних синтаксичних засобів [1, 482]. Такими засобами вважаються перш за все сполучники та аналітичні поєднання, функціонально прирівнювані до них, а також питальні, філософсько-сентенційні та деякі інші різновиди речень.

Комунікативно достатніми одиницями в синтаксичній тканині тексту є, як відомо, не речення, а ССЦ як його мінімальна смыслова й структурна єдність. Тому саме ця одиниця, яка є разом з тим і мінімальним мовно-стилістичним утворенням у структурі художнього тексту, і стала об'єктом нашого аналізу.

Як засвідчують спостереження, синтаксичну тканину твору пронизують ССЦ, у яких інтегративно-кумулятивний зв'язок на міжреченнєвому рівні реалізується за допомогою сполучника *і*: *І час ішов, здавалося, страшенно довго. І заля була мовчазна, неначе осередок піскової пустелі вночі... [3, 8]; І поїзд рушив, збільшуючи і збільшуючи ходу. І вітер завівав у сінці дужче і дужче [3, 53]; І я поклав фотографав, і він, і ще два чекісти, і я увійшли разом у камеру, і я поставив в'язнів усіх півколою над бабою і сфотографував, і віддав Сачкові фотографію. І звелів її почитити у себе в хаті [3, 8]; І з хати ледь чутно вихлюпувалася пісня. І про те, як прилетів журавель і приніс пташенятам їжу. І про те, як мисливець убив журавля, а журавлят повидирав із гнізда і забрав з собою. І нарешті у пісні говорилось про те, як прилетіла журавка і, нікого не знайшовши, затужила... [3, 9]*

У системі єднальних відношень саме цей сполучник, на думку А.Ф.Пріякіної, є найбільш типовим репрезентантом сурядності, поєднуючи компоненти на основі рівноправності, однофункціональності, повної функціональної рівнозначності [4, 617]. І цей висновок не викликає

заперечень. Разом з тим повторюваний сполучник *і* на міжреченневому рівні є не лише одним із специфічних засобів актуалізації єднальних відношень, а й, як засвідчують два останні приклади, він здатний разом з деякими іншими мовними засобами поєднувати речення з відношеннями послідовності в реалізації подій, черговості ситуацій, причиново-наслідковими, умовно-часовими, аргументаційно-коментувальними та деякими іншими смисловими відтінками. Так, у четвертому з наведених прикладів за допомогою сполучника *і* разом з іншими компонентами тексту (службових слів *про те, нарешті*, співвідношенням видо-часових форм присудків) на рівні міжреченневих стосунків реалізуються аргументаційно-коментувальні смислові відношення, при яких наступні речення є аргументом попереднього, а також відношення послідовності в реалізації подій. У такому разі спостерігається асиметрія синтаксичного зв'язку та смислових відношень, оскільки той самий вид зв'язку корелює з різними типами відношень [1, 485].

Щодо стилістичного аспекту, конструкціям із сполучником *і* властивий ряд можливостей, пов'язаних з реалізацією ідейно-естетичного задуму твору. Адже саме стилістичному аспекту належить велика роль у сприйнятті та розумінні авторського задуму, оскільки текст художнього твору – це не тільки синтаксична, а й стилістична одиниця. Це, іншими словами, сплав синтаксичного і стилістичного рівнів: з одного боку, вона є певною синтаксичною моделлю, певним типом, об'єднанням самостійних компонентів, з іншого – ця одиниця є втіленням значних стильових особливостей тексту. Цим, очевидно, й пояснюється інтенсивне насичення мови твору конструкціями з сполучником *і*, які виконують різне стилістичне навантаження, зокрема, актуалізації й увиразнення думки, нанизування речень у межах ССЦ, ритмізації тексту, відтворення живої народнорозмовної стихії, яка властива синтаксичному ладу повісті в цілому, та ін.

Анафоричне розташування повторюваних мовних елементів *і*, зокрема, сполучника *і* на початку суміжних мовних одиниць не тільки пов'язує окремі речення в більшу мовну єдність, не тільки надає їй належного експресивного забарвлення, задовольняючи різноманітні стилістичні потреби художнього мовлення, а й створює відповідну ритміко-інтонаційну та смислову єдність, у якій кожен з компонентів концентрує на собі увагу реципієнта – читача, і разом з тим індивідуалізує, виокремлює як значеннєво вагомий кожен з компонентів ССЦ: *І диктатор знов став перегортати список і вибирати прізвища. І вибравши, придавив його указовим пальцем правої руки і став дивитись у залу на зібраних...[3, 6], І гудок авта ось прорізав замиський спокій і дав знак до зупинки. І машина стала [3, 3], І там уже стояла височенька і стрункенька постать і напружено, і дотпливо, і мовчки ждала. І їй відповіли... [3, 8].* Стилiстичному увиразненню, поряд із зовнішньореченнєвим, сприяє і внутрішньореченнєве використання сполучника *і*. Цей прийом є одним із узвичаєних у народному розмовному мовленні, тому автор, очевидно, не випадково вдається до нього в діалогічних конструкціях.

Мовно-стилістичну ефективність цього прийому засвідчує досить широке його використання і в сакральних текстах. Напр.: *І сталося тієї ночі, і сказав йому Господь... І збудуєш жертівника Господові, Богові своєму... І візьмеш другого бичка, і принесеш цілопалення дровами з святого дерева, яке зрубаєш. І взяв Гедеон десять людей до своїх рабів, і зробив, як говорив до нього Господь. І сталося...* [З "Книги суддів"]. Стилістичний прийом нанизування речень у поєднанні з повтором, анафоричним початком кожного з речень є, як бачимо, одним із досить потужних мовно-стилістичних засобів. Не виключно, що автор вдається до цього прийому саме під впливом конфесійного стилю.

Цілком умотивованим видається й прийом використання сполучника *і* на стику складних синтаксичних цілих. У такій позиції *і* суміщає функцію сполучника з функцією підсилювальної частки: *І між іншим, повідомляю вас, що і над вашим чоловіком ми призначимо консилиум* [3, 33]; *І я чув, що в його є золото десь заховане...* [3, 7]; *І тому і вам вона (мета) відома, і мені немає чого говорити про неї* [3, 10]; *І проти німців вибухали повстання як не там, то там* [3, 34]; *І як не важко мені зараз казати це, але якраз, ніби для того, щоб полегшити мені задумане, я одержав вашу телеграму приїхати на похорон* [3, 19].

Чіткість і дохідливість вислову характеризує такі конструкції.

Варто відзначити, що використання Т.Осьмачкою одного з виразних народно-розмовних прийомів сприяв створенню особливого колориту його творчої спадщини, а також засвідчує його творчу зрілість й індивідуальну манеру письма, завдяки якій і витворюється особливий стиль письменника.

Література

1. *Загнітко А.П.* Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: Дон НУ, 2001. – 662 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.
3. *Осьмачка Т.* Ротонда душогубців // Дзвін. – 1996. – № 3-5.
4. Русская грамматика: В 2-х т. М.: Наука, 1980. – Т.2.: Синтаксис. – 709 с.
5. *Солганик Г.Я.* Синтаксическая стилистика. – М.: Высш. шк., 1973. – 196 с.
6. Сучасна українська літературна мова: Стилістика. – К.: Наук. думка. 1973. – 589 с.